

בית הקברות היהודי בנירצ'האזה

בית הקברות היהודי ממוקם בחלק הצפוני של העיר, סמוך לקולג'. בהשגחת הקהילה היהודית שנותרה בעיר, בית הקברות פעיל, מתוחזק, נגיש, ובאמתחתו רשימות ומיפוי של מרבית החלקות והקברים.

בית הקברות מחולק לשנים-חלק צפוני וחלק דרומי, המופרדים על ידי חומה. בחלוקה גסה ניתן לומר שהחלק הצפוני מאופיין במצבות של הקהילה האורתודוקסית והחלק הדרומי של קהילת הסטטוס קוו.

התפתחות בית הקברות כמשקף את התפתחות הקהילה בעיר

לאחר הגעת יהודים מן הכפרים לעיר, בשנת 1843 הוקם בית הקברות. ההכרה של הרשויות בעיר בצורך של היהודים בבית קברות משלהם היוותה קבלת גושפנקא לקיום הקהילה היהודית בנירצ'האזה. משנת 1865 ועד מלחמת העולם השנייה החלו היהודים לרכוש שטחים נוספים, בתחילה בצמוד לבית הקברות ובהמשך שטחים אחרים. עובדה זו מעידה על גדילת הקהילה היהודית בעיר.

בשנת 1931 רכשה הקהילה היהודית האורתודוקסית שטח נוסף הצמוד לבית הקברות. שטח זה הוא החלק הצפוני של בית הקברות שיועד לקבורת חברי הקהילה האורתודוקסית בלבד. הדבר מבטא את פילוג הקהילה לקהילה אורתודוקסית ולקהילת הסטטוס קוו.

החלק הדרומי של בית הקברות הוא החלק ששימש בעיקר את קהילת הסטטוס קוו והוא החלק שמשמש את הקהילה גם כיום. בתחילה, טרם החלה הקבורה בחלק הצפוני של בית הקברות, החלק הדרומי שימש את כלל הקהילה היהודית בעיר ולכן נמצאות מצבות אורתודוקסיות מפורזות בין מצבות של הסטטוס קוו.

השטח הצפוני של בית הקברות – החלק האורתודוקסי

סמלים

על המצבות בחלק הצפוני של בית הקברות ניתן לראות את ההשפעה של הקהילה האורתודוקסית, למשל סמלים ייצוגיים לדת שחוזרים על עצמם במצבות רבות. עיטורים שחוזרים על עצמם כוללים ידי כוהנים, מנורה ועוד.

כיתוב

בחלק הצפוני האורתודוקסי הכיתוב על המצבות הוא בעברית וכמעט שאין שימוש בשפה ההונגרית. השימוש בהונגרית נעשה, על פי התייעוד שעשינו, על מנת לציין את שמו ההונגרי של הנפטר בלבד.

הכיתובים העבריים מורכבים ברובם מאקרוסטיכון - אלמנט ספרותי המשתמש באותיות שמו של הנפטר בתחילת משפטים המתארים את דמות המת. בנוסף לכך, השייכות המשפחתית של הנפטר מצויינת ישר אחרי שם הנפטר: בתחילה שם האב ולאחר מכן שם הבעל. שם האישה מצוין רק כאשר השייכות חשובה. יש לציין שלעיתים הכיתוב על המצבות בחלק האורתודוקסי הוא מתומצת ולקוני.

חלוקה

השטח הצפוני מחולק על ידי שביל לקבורת נשים וקבורת גברים דבר שלא קיים בחלק הדרומי של בית הקברות.

נתבונן במספר דוגמאות מהחלק הצפוני של בית הקברות (נציין שבשטח ישנה חלוקה לגושים (A,B) וחלקות (1,2,3) המצויינת על ידי מוטות עץ, המיפוי על פי שורות ומספור הקברים נעשה על ידינו במהלך שבוע התייעוד, המצבות המתועדות צוינו במספור נוסף לפני ציון הגוש):

מצבה צפונית של אישה (מיקום: 4-B3-48-7) שבה השיוך המשפחתי גדול ולמרות זאת, הכיתוב על המצבה הוא לקוני מאוד:

"מ' חי פיגא לאה בת מו'ה ישראל דוב נ' נכדתו של הרבני החסיד מוה מנחם שוורץ ז"ל מגזע מפוארה מחסידי אשוואר הלכה לעולמה לדאבון משפחתה א דרח תש לפק תנצבה".

לעומת התיאור הלקוני הנ"ל, ניתן לראות בקצה החלק הצפוני שתי מצבות מפוארות של נשים, האחת משיש והשנייה מוגנת על ידי סככה. נשים אלו היו, ככל הנראה, חשובות מאוד בקהילה. נוסח הכיתוב על המצבות מתאר את גדולתן של אותן נשים.

המצבה הראשונה: זהו קבר של רבנית אשר מהווה מוקד עלייה לרגל עד ימינו אנו. האישה ככל הנראה לא היתה תושבת העיר אלא נמלטה לעיר עם משפחתה בזמן מלחמת העולם השנייה ונפטרה שם. על קברה קיימת סככה המגנה על המצבה מפגעי מזג האוויר ומהיער ההולך ונהיה סבוך ככל שמתקדמים בבית הקברות. הקבר נמצא בקצה החלק הצפוני בסוף העלייה (מיקום: 25-B3-50-3)

רוב הכיתוב מוקדש לציון והילול השייך המשפחתי של הנפטרת ורק לקראת הסוף מצוין כיצד היא נפטרה:

"הרבנית הצדקה המפורסמת בצניעות יראתה וחוכמתה עד להפליא מרת שרה מרים נע' בת הגאון האמיתי קדוש ד' צדיק יסוד עולם מוהרר מרדכי דוב ז"ל... ואשת הרה"ג הצדיק המפורסם קדוש וטהור מופת הדור מוהרר שלום אליעזר... אשר נהרג ונשרף על קדה"ש בן אדוננו מורנו ורבנו הגאון המוהק המפורסם צדיק נשגב קדוש עליון מאור הגולה מהורר חיים הברשטאם זצ"ל...ונכדת הצדיקים הקדושים גאוני ארץ שרפי מעלה הה מרן הבעשט ז"ע ומרן התניא מלאזנא... נלקחה מביתה יחד עם בעלה הצדיק וב"ב ובני עירה בעת המהפכה הנורה והגירוש האיומה של אחב"ני במדינות אונגארן ונפטרה על הדרך בעיר ניראדיהאז ביום טו' בחודש אייר בשנת תש"ד לפק השם יקום דמה בנקמת דם עבדיו השפוך תנצבה"

המצבה השנייה: הנפטרת היא אישה חשובה וצדיקה בקהילה, המצבה הינה חדשה ועשויה שיש. המצבה שופצה על ידי בניה ונכדיה של הנפטרת, כפי שאפשר לראות מהכיתוב על המצבה, בצד הפונה אל הקבר (מיקום 26-B3-50-2).

בניגוד למצבת הרבנית הסמוכה לה (לעיל), בכיתוב מצבה דו-צדדית זו יש הנפטרת מתוארת בסגנון מעט אישי יותר. בכיתוב ישנו אקרוסטיכון וקיימת התייחסות לנפטרת עצמה ולא רק לשייך המשפחתי שלה. בנוסף, ניתן לראות שימוש בשני צידי המצבה - הצד הפונה אל הקבר מוקדש לזכר קורבנות השואה אשר מקום קבורתם אינו ידוע, דבר מקובל שניתן לראות על מצבות נוספות:

צד אחד-

"פ"נ האישה הצ' אשת חיל עטרת תפארת משפחתנו מרת ליבא ע"ה ליבה הטוב נודע ומפורסם בשערים ילדי' גידלה לתפארת בדרכי הורי' הולכי ישרים ביתה היתה לכל דורש ומבקש לרווחה אשת חיל עמדה לימין בעלה במסירות נאמנה אשת הרבני המופלג יראתו קודמת לחוכמתו מוה"ר חיים שווארץ זצ"ל מפק"ק נירעדהאז שנעקד"ה בשנות הזעם ביום ט"ז סיון תש"ד לפ"ק הי"ד בת הגה"צ מוה"ר ר' מנחם מענדל גליק זצ"ל ששימש ברבנות בק"ק קעמעטש כמ"ה שנה בן הגה"צ המפורסם מוה"ר גדלי' מבוקין זצ"ל בעמח"ס חיי עולם מגדולי תלמידי מרן החת"ס זי"ע וחביב אצל צדיקי דורו ודבוק ומקושר להרה"ק מהרי"א מקאליב זי"ע נפטרה ביום הושענא רבא תש"ד לפ"ק תנצבה שם אמה פרומט רעכיל"

צד שני-

"אלה אני בוכי' עיני עיני יורדה מים לזכרון עולם יוצ"ח שנאספו עקד"ה במחנות ההשמדה בשנות הזעם הנוראיים ולא נודע לאיש את קבורתם (השמות מופיעים בשני טורים) הר"ר אהרון מאיר, הר"ר ישעי', אלי' ע"ה, מרת אדל ע"ה, מרת חנה ע"ה, מרת אסתר ע"ה. מרת פרומט רעכיל ע"ה, הד"ר מנחם מענדל ע"ה, הק' דוב ארי' ע"ה שנפט' ע"פ הוריו בדמי ימיו ומשפחתם ויוצ"ח ארץ אל תכסו דמם ד' ינקום לעינינו נקמת דמם השפוך ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים המצבה הוקמה מחדש ע"י נכדיה מוה"ר ר' מרדכי אהרן שווארץ שליט"א בן בנה מוה"ר ישעי' אלי' ע"ה ומוה"ר ר' חיים שווארץ שליט"א בן בנה מוה"ר גדלי' ע"ה מניו יארק יע"ה".

השטח הדרומי של בית הקברות – החלק של קהילת הסטטוס קוו

סמלים

הסגנון של קהילת הסטטוס קוו מנסה להתאים את עצמו לתקופה, למדינה, לשפה ואף להשפעות נוצריות. ההשפעות המקומיות באות לידי ביטוי על המצבות בעיטורים רבים מצויירים ומפוסלים, מזולאומים המעוטרים בעיטורים מקומיים ולאומיים, שימוש רב בשפה ההונגרית, מצבות שיש מפוארות ועוד.

אלמנטים חוזרים במצבות הלקוחים מאומנות עיטור המצבות ההונגרי הם צמחים ופרחים: ורדים, חבצלות, פרגים ועוד. ניתן לראות גם פיסולי ציפורים, כדי פרחים שנמצאים בצמוד למצבות או עליהן וכן מצבות זוגיות.

כיתוב

בקברי קהילת הסטטוס קוו יש, לדעתנו, התייחסות יותר אישית למת, בהשוואה לסגנון הכיתוב על קברי הקהילה האורתודוקסית.

חלוקה

בניגוד לחלק הצפוני, בחלק הדרומי אין חלוקה על פי מין הנקבר.

נתבונן במספר דוגמאות מהחלק הדרומי של בית הקברות:

המצבה של מרת אסתר ענגלענדער (מיקום B-3-6-7): המצבה משנת 1865 כתובה בעברית רהוטה יחסית ודומה בסגנונה לסגנון האורתודוקסי אך עם פן אישי מרגש. על מצבת האבן כתב בעלה שמעיהו ענגלענדער הספד אישי כואב ומרגש: "... זה קברת אשתי מר' אסתר נולדה בעלעמבערג... נפטרה בחלות זקנה ו' טבת תרסג חיונו באחדות רבה חמישים ושבעה שנים, לא היה בינינו רגזה רבע שעה כאחת רק בן יחיד היה לנו צדוק שמו... נפטר ונקבר בספטמבר... ואני בעלה שמעיהו ענגלענדער... בן שמונים שנה נשארתי בדד בוכיה המקום ירחם עליי".

דוגמא נוספת מהחלק הדרומי של בית הקברות היא מצבתו של שלמה הכהן. במצבה נעשה שימוש באקרוסטיכון (אלמנט שנעשה בו שימוש מרובה אצל האורתודוקסים) ונוסף בו פן אישי ומרגש. מצבה זו היא דו-צדדית: בצד אחד ניתן לראות שימוש באקרוסטיכון, ומצד שני עיטורי פרחים. המצבה עשויה שיש שחור, ועליה ציון שמו ההונגרי של הנפטר ותאריך פטירתו הלועזי, דבר שלא קיים בחלק האורתודוקסי (מיקום: B-12-3-4):

פ"נ האברך הגביר המפורסם שומר המצות בוראו בכל לב שלמה בן כ"ה מנחם הכהן פ'עלדהיים נ"י נקטף לדאבון נפש כל משפחתו ב' אלול שנת תר"ע' לפ"ק שלום נתיבותיו ונועם דרכיו לא היו אסירות לעזרה ידיו מבחר הגבר היה מנעריו הלקח מאתנו בדמי ימיו תנצבה

Feldhem Salamon

Szulett 1870 januar 19. meghslt 1916 augsztus 31.

Boros es kohn"

דוגמא שלישית היא מצבה של פעוטה שמתה בטרם עת והיא כבת כשנתיים. על המצבה מופיע שמה בעברית ובהונגרית, תאריכי הפטירה העבריים והאזרחיים, וכן מופיע משפט אחד בהונגרית. המצבה מעוטרת בפסלי זוג ציפורים (מיקום B-10-1-9):

"פ"ט הילדה מרים זיסר... ט'ז תשרי תר"פ"ד' לפ"ק

SILBERSTEIN AGI 1921 JAN 14-1923 SZEPT 26

Pici voltal megisolyam nag yurt hagt thl..."

קברים אורתודוקסיים בחלק הדרומי של בית הקברות

ניתן לראות בחלק הדרומי אוהל קבורה בו יש שלושה קברים שמורים היטב שסביבם מסגרת בטון מלאה בחול. על שלט הכניסה לאוהל כתוב השם פרידמן למרות ששם זה לא מופיע על המצבות. מהנרות ומפתקי הבקשות הרבים שנמצאו באוהל אנו מסיקים שהאוהל משמש אתר עלייה לרגל. באוהל קבורים ר' יצחק אייזיק בן ר' משה יוסף, אשתו ובתו. ר' יצחק אייזיק שימש כרבה האורתודוקסי הראשון של העיר. מצבתו היא מצבת אבן גיר אדמדמה ללא עיטורים.

למרות השתייכותו המובהקת של ר' יצחק אייזיק לקהילה האורתודוקסית, קברו נמצא בחלקו הדרומי של בית הקברות ולא בחלקו הצפוני כרוב שאר הקהילה האורתודוקסית. הסיבה לכך היא שהחלק הצפוני הוא חדש יותר – החלק הצפוני נרכש על ידי הקהילה האורתודוקסית לאחר פילוג הקהילה ור' יצחק נפטר טרם הפילוג, בזמן שכל חברי הקהילה נקברו בחלק הדרומי, שהיה אז החלק היחיד.

בתוך האוהל ישנו שלט:

"יציקת הרצפה והשיפון הכללי נעשתה ע"י הנין יוסף בן הרי יצחק אייזיק זצ"ל בן הרב יוסף זצ"ל בן מוה"ר יצחק אייזיק פרידמן זצ"ל ת.נ.צ.ב.ה. פרידמן יוסף ורעייתו נעמי מנתניה ישראל. י"ט שבט תשנ"ז" שלט נוסף מופיע בחזית דלת הכניסה לאוהל- "פ"נ הרב יצחק אייזיק ורעיית רחל זצ"ל פרידמן, הרב הראשון של הקהילה האורט' בניראדהאז" (מופיע גם כיתוב בהונגרית)

שלט בצד הפנימי של דלת האוהל:

"לזכר עולם יהי צדיק, הגאון החסיד שר התורה מוה' שלו' בן מוה"ר חיים ארי' ווידער הי"ד בעהמח"ס שו"ת משמיע שלו' שהיה ממלא מקום חותנו אב"צ דקה"דפה משנת תרנ"ד עד שנת תש"ד לפ"ק שנה עקה"ש עם כל

עדתו ביום ט"ז סיון ה' ינקום דמם. ציון זוגתו הרבנית הצדיקת מרת אסתר בלומא בת הגה"צ ר' יצחק אייזיק זי"ע השוכן פה בשכינות בבית החיים החדש שורה ראשונה".

על מצבתו כתוב:

"פ"נ

הרב הגאון הצדיק חכם
חסידי ועניו כקש"ת מוה"ר
יצחק אייזיק (מודגש בכתר גדול)
בן מוה"ר משה יוסף זצ"ל
שימש בכתר רבנות מ"ב שנה
בק"ק באיאס ופה נירעדיהאז
בקהל ארטהאדאקסן (מודגש בכתר גדול)
עלתה נשמתו השמימה בקדושה
ובטהרה בן ע"ב שנה
עש"ק י"ט שבט ת'ר"נד' לפ"ק (מודגש בכתר גדול)
תנצבה"

קבר אשת הרב ואחות הר' נפתלי הירצקא מראצפערט (סמוך לקברו):
בכיתוב על מצבת אשת ר' יצחק יש שימוש באקרוסטיכון:

"פ"נ

רבנית צדיקה מפורסמת בעניה
חצבה עמודי' רועים שבעה
למדמ דעת מוסר ויראה
מרת רחל בת
מו"ה יעקב פרץ הלוי
אשת הגה"צ אבצק"י פה ואחות הגה"צ
מו"ה נפתלי הירצקא מראצפערט ז"ל
נפטרה בש"ט בת צ'א' שק' ה' ניסן תרע"ד
תנצבה"

קבר בת הר' יצחק אייזיק:
בת הר' יצחק היתה אשתו של ר' משה אב"ד זבאראד. היא קבורה לצד הוריה ולא לצד בעלה. בכיתוב על
מצבתה ישנו ציון יוצא דופן של בקיאותה בהלכות ושימוש באקרוסטיכון:

"פ"נ

הרבנית הצדקת ומוחכמת
עשתה צדקה וחסד אמת
נשקדה בתפילה ותעניתיה
את בקיאותה בהלכותיה
פעלה רב ויתומים מאם טפחה
מ' הענה פרומט בת
הגה"צ מ'מ יצחק אייזיק אבדפק"י
אשת הגאון ר' משה אדד"ק זבאראב
נפטרה בת פ'א' (אולי כ'א'?) כ"ו אדר תרצג
תנצבה
ושם אמה רחל"

השפעת הלאום על בית הקברות

את השפעת הלאום ניתן לראות בשתי אנדרטאות המצויות בבית הקברות. הראשונה היא אנדרטה לזכר חללים יהודיים שלחמו במלחמת העולם הראשונה, דבר המייצג את הזדהותם הרבה של יהודי הונגריה עם הלאום ההונגרי. האנדרטה ממוקמת בחלק הדרומי בין גושי הקברים, במעבר, ונראית כשער מעל השביל בו כתוב "ה' ממת ה' מחיה 1914-1918". בסיסי השער משמשים כמצבות.

האנדרטה השנייה הוקמה לזכר ניספי השואה ומלחמת העולם השנייה. האנדרטה המונומנטלית נמצאת בכניסה לבית הקברות, בתחילת הגוש האמצעי בחלק הדרומי, ומוקפת בספסלים. על האנדרטה מכל צידיה חקוקים שמות ניספי השואה וצורתה צורת שער בעל שלוש קשתות כניסה.